

INNLEDNING

TRONDHEIM BYFOGD, BYSKRIVER OG BYRETT

BYENS STYRE OG RETTSVESEN

Som en del av byens styre og rettsvesen endret byfogdens rolle seg over tid. Det ble både innsnevring og omforminger av embetets funksjonsområde. Også byskriverens rolle som var sterkt knyttet til byfogden, endret seg. Utviklingen av arbeidsområdene til byfogd og -skriver må sees i sammenheng med andre institusjoner som en del av byens styre og rettsvesen.

Da unionen med Danmark ble oppløst i 1814 ble rettsvesenets organisasjon som tidligere hadde ligget under Det danske kanselli i København lagt til et norsk regjeringsdepartement for «Justisvæsenet», fra 1818 kalt Justis- og politidepartement.

Magistraten

”Magistraten” var etter 1660 en vanlig fellesbetegnelse for byråd og borgermestre, byens fremste styringsorgan.¹Ved siden av å være et administrativt organ var magistraten i sin funksjon som rådstuerett byens øverste rettsinstans.

Magistraten skulle etter kongelig ordre i 1666 bestå av en president, en borgermester og seks rådmenn. Reskript av 29.01. 1672 bestemte at det i Trondheim skulle være bare en president, en borgermester og tre rådmenn. Chr. V Norske lov av 1687 (NL) bestemte at hver by kunne ha så mange borgermestre og rådmenn som den hadde bruk for. Antallet varierte på slutten av 1600-tallet. På 1700-tallet var det vanligvis fire rådmenn. Rådstuerettsmøtene ble administrert av presidenten, borgermesteren og minst to rådmenn. Reskript av 27.10.1774 reduserte rådmennenes antall til to. I 1802 ble borgermesterembetet opphevet, men fram til 1807 var det en som fungerte som viseborgermester. Etter den tid bestod magistraten bare av presidenten og to rådmenn. *Rådstueskriveren* var magistratens sekretær. Han førte rettsprotokollene, og hadde visse andre oppgaver.

I 1860 var magistraten redusert til én person, og han ble kalt borgermester. Fra 1. juli 1922, etter lov av 9. mars 1917 ble institusjonen opphevet. Magistratens oppgaver ble overført til andre instanser, de kommunale stort sett til kommunen, de statlige til byfogd og byskriver.²

De eligerte menn

De eligerte menn var et utvalg borgere som skulle representere borgerskapet i saker som gjaldt byen. De fleste var kjøpmenn, men også enkelte håndverkere var med. Dette utvalget var rådgivere for magistraten, men kunne også ta opp saker på eget initiativ, eller etter oppfordring fra borgerne.³

Politimesteren

Trondheim hadde politimester i perioden 1687-1701, og deretter fra 1750.

Han fikk domsmyndighet i mindre saker, og kunne ilegge og oppkreve bøter under en viss størrelse. Denne domsmyndigheten ble utøvet i politikammerretten hvor politimesteren hadde med seg et par rettsvitner. Litt viktigere saker skulle opp for politiretten (politikommisjonen). Der satt stiftamtmanden, magistratspresidenten, en av de eligerte, festningskommandanten og sjøinnrullingsoffiseren, og for disse la politimesteren sakene fram. Det ble snart behov for å avklare hvilke saker politikommisjonen skulle behandle, og det skjedde en grenseoppgang i forhold til byfogden, men helt klare grenser for politimesterens virkefelt ble det ikke.⁴

Byfogden

Byfogden var fra gammelt av kongemaktens representant i byene. I høymiddelalderen ble han kalt *gjaldkere*, men i løpet av 1300-tallet slo benevnelsen *byfogd* igjennom. Gjennom hele middelalderen hadde byfogden et vidt funksjonsområde. Han skulle ha politi- og eksekutivmyndighet, administrere rettsmøtene og innkreve kongens inntekter – skatter og sakefall. Sammen med byrådet, som fram til 1660 var borgernes organ, hadde han den offentlige myndighet i byen, underordnet lensherren. Han var hovedsakelig en administrativ embetsmann.

I nyere tid gikk utviklingen i retning av å innsnevre byfogdens funksjonsområde, samtidig som embetet ble bygd ut til en stilling som embetsinnehaveren besatte på livstid. Dette hang sammen med både en utvidelse av «kommunale» oppgaver og av kongens herredømme over bymyndighetene. Alt på 1500-tallet fikk enkelte byer spesialiserte tjenestemenn som trengte seg inn på byfogdens virkeområde. Viktigst av disse var i første omgang kanskje *kemnerombudet*. Samtidig var rådskorporasjonen under sterk omforming i retning av den *magistrat* som ble opprettet etter eneveldets innførelse.

Men byfogdens funksjonsområde ble ikke bare innsnevret, det ble delvis også omformet. Ved de norske byprivilegiene av 30. juli 1662 ble byfogden regulær underdommer

i byens saker. I privilegiebrevet ble det bl.a. bestemt at byfogden heretter skulle «ligesom i Danmark dømme i smaa Sager, og forsvare deres Domme for Borgermester og Raad hver i sin Kjøbstæd». Hvilke saker som skulle regnes som små, ble det ikke sagt noe om i brevet. Ordningen har trolig vært motivert av at man ønsket å få en enklere og smidigere rettsbehandling av småsaker enn den man måtte gjennom ved den kollegiale rådstueretten.⁵ Dermed var det slått fast at byfogden skulle være dommer i første instans i kjøpstedene. Ved NL 15.04.1687 ble appellordningen i rettergangen lovfestet. Det ble også fastslått at det vi i dag kaller tingretten (før 2003: by-/herredsrett) skulle være førsteinstans i rettergangen.

Sine domsfunksjoner utøvde byfogden som oftest på rådstua som leder av bytinget. En fast dag i uken var bytingsdag. Da styrte han retten og hadde lagrettemenn – etter loven åtte personer – som domsmenn. Hans dommer på bytinget kunne appelleres inn for magistraten, som i sin domsfunksjon fungerte som rådstuerett. Neste trinn var lagmannen på lagtinget, og derfra kunne saken appelleres til Overhoffretten i Christiania, opprettet i 1666. Derfra kunne saker som dreide seg om liv og ære, eller verdier på mer enn 500 riksdaler, ankes til Høyesterett i København. Før 1750 hadde imidlertid alle stiftsbyene fått innvilget som privilegium at dommer fra rådstua kunne ankes direkte til Overhoffretten – ikke via lagmannen. Midt på 1700-tallet var således rådstueretten en mellominstans mellom byting/byfogd og Overhoffretten for stiftsbyene, deriblant Trondheim.⁶

Med tiden ble dommervirksomheten den viktigste siden ved byfogdens arbeid. Byfogden mistet trolig sin påtalerett da bytinget ble opprettet. Med sin oppgave som dommer kunne han ikke samtidig være påtalemyndighet, og fra 1662 er det *underfogden* som i bytingsprotokollene fremstår på vegne av påtalemyndigheten.⁷

Før 1660 hadde byfogden en *bysvend* til å hjelpe seg med sine oppgaver. En arvtaker til denne stillingen var trolig underfogden. Denne stillingen ble visstnok opprettet i 1664. Nils Andersen sier i en søknad datert 26.mars 1664 at han ble ansatt av byfogden i stillingen da den ble opprettet. Han søkte kongelig konfirmasjon på utnevning, og fikk det den 15. juli 1664.⁸

Underfogdens oppgave var som nevnt å påtale alle brudd på kongens og byens bestemmelser. I et ansettelsesbrev fra 1686 heter det at underfogden skulle ha oppsyn med «alle forseelser som blir gjort mot kongens forordninger belangende brylluper, begravelser og usømmelighet som utilbørlig klesdrakt og lignende». Dessuten skulle han påse at det ikke foregikk noe usømmelig på grunn av den store misbruk av brennevin og øl som var i byen på «forbudne tider».⁹

Senere fikk underfogdkontoret oppgaven med å kreve inn skatterestanser for fremmede kommuner og restanser for børsavgifter. Innkreving av farskapsbidrag kom til fra tidlig på 1900-tallet.¹⁰

Byfogdens plass i rettsvesenet ble betydelig styrket i tiden etter eneveldets innførelse. Samtidig ble flere av hans tidligere funksjoner overtatt av nye tjenestemenn. Etter 1660 var byfogden bare én av en rekke kongelige embetsmenn i byens styre.¹¹

Av andre rettslige funksjoner byfogden ble tillagt, skulle han sammen med magistraten forestå *skifteforvaltningen*. Det var arbeidskrevende, men gav gode inntekter. Samarbeidet skjedde gjerne ved at et medlem av magistraten etter tur hvert år deltok i skifteforvaltningen, eller at samarbeidet ble ordnet på annen måte.¹² Byfogden var vanligvis *notarius publicus*, og i Trondheim og i Bergen dømte han i *gjeldskommisjonene*. Byfogden kom fortsatt til å ha tilsyn med at dommene ble eksekvert, det gjaldt så vel korporlig straff som eksekusjon i boet, og av dette fulgte at han måtte føre regnskap over utgiftene til rettssak og off. tvangsfullføring. (*delinkventregnskap*). I enkelte mindre byer hvor det ikke var noen borgermestre og råd, skulle byfogden iflg. NL fungere som magistrat.

Gjennom hele 1700-tallet synes byfogden å ha hatt lav status, skriver Steinar Supphellen i Trondheims historie. Slett ikke alle saker gikk til første instans, byfogden, men direkte til rådstueretten. Mange saker ble også anket inn for rådstueretten, ikke for å få dommen endret, men for å få den bekreftet ved høyere instans.

Mot slutten av 1800-tallet ble byfogdembetet sterkt forandret i flere byer. Bl.a. mistet byfogden i de største byene sin dommerstatus. Først fikk man en kriminaldommer, senere ble bytinget erstattet av kollegiale byretter. Dessuten skulle byfogden etter at magistrats- og rådstueskriverembetene ble avskaffet ved lov av 9. mars 1917, overta en del av magistratens tidligere gjøremål.¹³

Kriminaldommeren

Lov om rettergangsmåten i straffesaker, eller Juryloven, av 1. juli 1887, gjort gjeldende fra 1. januar 1890 medførte at en meddomsrett og en forhørsrett ble konstituert. I følge paragrafene 22 – 25 i loven skulle meddomsretten dømme i mindre alvorlige straffesaker som ikke hørte inn under lagmannsretten, eller som etter paragraf 283 kunne avgjøres i forhørsretten. Forhørsretten skulle foreta rettslige forundersøkelser «samt Thingsvidner og andre enkeltstaaende Retshandlinger».

Domsutøvelse i straffesaker ble altså tatt bort fra byfogdens arbeidsområde. Kgl. res. 30.09.1889 bestemte at det fra 1. jan. 1890 for Trondheim skulle opprettes et

kriminaldommerembete, under «hvilket de Underdommeren ifølge Lov om Rettergangsmaaden i Straffesager af 1. Juli 1887 paaliggende Forretninger henlægges». Kriminaldommer skulle også dømme i politisaker og handverksrettssaker. Den første kriminaldommeren i Trondheim var Hartvig Bernhard Dahl. Kriminaldommerembetene falt bort da byen fikk egen kollegial byrett.

Kriminaldommere:

1890 – 1904: Hartvig Bernhard Dahl

1904 – 1915: C. K. Scaanning

1915 – 1920: Harald S. Wiesener

Byretten

Kollegial byrett ble innført for Trondheim i 1920. (Lov av 27.06.1919, iverksatt fra 01.01.1920).¹⁴ Byretten skulle bestå av en formann og minst to andre medlemmer. Byretten skulle tre istedenfor de eksisterende underrettene. Det gjaldt også utførelsen av de dommerforretningene som etter lovgivningen hørte til meddoms- og forhørsretten.

I Trondheim ble den første justitiarius, rettens formann, utnevnt i 1919. Det var Hans Jensen Blom Flock som hadde vært byfogd fra 1911. Samme år ble en assessor (dommer) utnevnt, og året etter én til. I 1924 fikk byretten ytterligere ett medlem.

Byskriveren

I de større byene ble det tidlig ansatt en *byskriver*. Han var oppnevnt av kongen, og hadde som sin viktigste oppgave å være sekretær for byfogden på bytinget. Fram til 1716 hadde Trondheim en rådstueskriver og en byskriver, men fra dette året ble det bestemt at disse stillingene skulle innehas av en og samme person. En av grunnene til at embetene ble slått sammen, skal ha vært at det ofte forekom strid mellom de to skriverne om hvilke oppgaver de skulle ha.

Jens Hveding fikk i 1716 kongelig tilsetting som rådstueskriver med ekspektanse på embetet etter daværende byskriver, Thomas Wisløf. I denne skriverstillingen fungerte Jens Hveding i mer enn 30 år. Han opparbeidet både god økonomi og høy prestisje, og var byens utsending til København ved privilegiestriden i 1731. Han skaffet seg titler, fra 1730-årene var han kanselliråd, og han døde som justisråd. I 1740-årene forsøkte han også å bli president i byen.¹⁵

I perioden 1826-1836 var en og samme person, Hans Severin Fürst både byfogd, by- og rådstueskriver samt notarius publicus. Deretter var det igjen to stillinger, byfogd og by- og rådstueskriver.

Byskriveren førte rettsbøkene for byfogden. Han hadde med tinglysningsstellet å gjøre og var skifteskriver. Dessuten var han protokollfører i *gjeldskommisjonen*, i *forlikskommisjonen* og i *prosteretten*.

Skjøter og andre rettsdokumenter av mange slag som gjaldt privatpersoner ble tinglyst på bytinget. Til byskriverens oppgaver hørte føring av pantebøker og panteregistre (forordning av 7. febr. 1738)

Da kriminaldommeren ble utnevnt, ble byskriveren også tillagt skriverfunksjonen for denne institusjonen. Samtidig ble skifteskriverforretningene i Trondheim fraskilt Trondheim by- og rådstueskriver ved kgl. res. 30.09.1889, og tillagt byfogden.

Da en fullstendig byrett – for både straffesaker og sivile saker - ble opprettet i 1920, og byfogden mistet sin domsmyndighet, ble byskriveren også protokollfører for byretten. I følge juryloven skulle: «Rettsskriverforretningene ved Meddomsretten og Forhørsretten utføres av den særskilte Rettsskriver ved Underretten, hvor saadan er ansat, og ellers av Underdommeren.»

Byskriveren fikk altså sitt arbeid knyttet til byretten. Trolig har dette vært tenkt som en midlertidig ordning. I Statskalenderne står det under Trondheim byrett helt fra 1920 og fram til byskriverembetet ble nedlagt i 1952: «Justissekretærforretningene er inntil videre henlagt til byskriverembetet»

Trondheim byskriverembete ble altså nedlagt i 1952, men gjenopprettet i 1964. I de mellomliggende årene var byskriverens tidligere funksjoner i retten tillagt Trondheim byrett. Også tinglysningen lå under byretten i denne perioden. Da byskriverembetet ble gjenopprettet ble tinglysingsvesenet lagt til byskriveren, men ikke rettsskriverfunksjonene. De forble i byretten.

Gjenopprettelsen av byskriverembetet i 1964 hadde sannsynligvis en viss sammenheng med kommunesammenslutningene. Da ble Strinda sorenskriverembete nedlagt, og sorenskriveren som hadde vært byskriver inntil 1952, ble igjen byskriver. Da byskriverembetet ble nedlagt for godt fra 1990 ble tinglysningen igjen lagt til byfogden. Fra 2003 ble både byrettens og byfogdens oppgaver lagt til den nyopprettede institusjonen, Trondheim tingrett.

Notarius publicus

Byfogden og byskriveren ble gjerne tillagt andre oppgaver enn de som vanligvis hørte embetet til. Disse oppgavene kunne variere fra tid til tid og fra by til by.

Notarius Publicus skulle være et eget embete, men var som oftest knyttet til enten dommerembetet eller rettskriverembetet.¹⁶ I følge anordning av 31. januar 1738 skulle ”Paa de steder i Danmark og Norge, hvor ingen Notarius Publicus er anordnet [...] Bye- og Raadstueskriverne forrette Notari publici Embede”. I Trondheim var notarialoppgavene en periode knyttet til by- og rådstueskriveren (statskalenderen 1802). Senere var de knyttet til byfogden. (statskalenderen 1875)

Notarius publicus skulle hjelpe folk til å skaffe seg bindende bevis i saker der slike bevis var nødvendig. Han satte opp eller attesterte dokumenter som skulle ha rettskraft. Dessuten sto han for ymse rettshandlinger, som innhenting av utsagn og protester, særlig vekselprotester og lignende. Når det ikke var anledning til å tinglyse et dokument, kunne en likevel gjøre det rettsgyldig og gi det beviskraft gjennom attestasjon av Notarius.

Etter at borgerlig vigsel for dissenter ble innført ved lov av 16.07.1845 ble Notarius Publicus også vigselmann. Borgerlig vigsel ble lenge ført inn i notarialprotokollene. Ved lov av 22.06.1863 fikk også ikke-kristne rett til å gifte seg borgerlig, og ved lov 31.05.1918 ble denne retten åpen for alle.¹⁷

Auksjonsforvalteren

Ved reskript av 31.07.1670 fikk magistraten i byene rett til å ansette auksjonsmestre. De første lovpålegg om organisering av et offentlig auksjonsverk for hele landet kom ved forordning av 19.12.1693. Med grunnlag i denne forordningen ble sorenskriverne auksjonsforvaltere på landet. I byene ble enten byfogden auksjonsforvalter, eller det ble tilsatt en egen auksjonsdirektør. Det ser ut til å ha vært en egen auksjonsforvalter med egen auksjonsforretning i Trondheim de første årene. Svend Busch (1684-1700) var den første som ble autorisert, senere (1715-1720) kom det to andre Busch, sannsynligvis av samme familie. Det er ujevnt med autorisasjoner i protokollene, men i 1795 er byfogden autorisert som auksjonsforvalter.

I 1820-årene ble det tilsatt *skattefogder* i flere byer. Skattefogden skulle ta i mot og gjøre regnskap for de inntektene som statskassen hadde fra byen, og dessuten skatter og avgifter til kommunen. Trondheim fikk sin ved kgl. res. 23.08.1821. Auksjonsforvalteroppgavene ble da tillagt skattefogden.¹⁸

Eksekusjons- og tvangsforretninger, nam

En dom som førte til straff måtte følges opp med tvangsfullføring. Dersom det gjaldt straff på kroppen, sørget byfogden for at den dømte ble overført til en bøddel, eller ble satt i straffeanstalt. Han førte regnskap over utgiftene til rettssak og domsfullbyrdelse, de såkalte «delinkventregnskapene». Han passet også på at pengebøter ble innbetalt, og førte regnskap over de inntektene som falt på justiskassen.

Når det i private eiendomssaker eller gjeldssaker var gjort offentlig forlik om at den ene parten skulle gi over eiendom eller betale gjeld innen en viss frist, og dette ikke ble gjort, og saken ikke ble anket, kunne kreditoren ta utlegg i eiendom som skyldneren hadde. Slike utleggsforretninger var det byfogden som iverksatte i byene. Det ble i eldre tid kalt innførsel – helst om fast eiendom, eller nam – helst om løsøre. Det ble etter hvert vanlig å la det utlagt godset gå til tvangsauksjon. Var det krav i fast eiendom, kunne dette lede til tre tvangshandlinger: utlegg, auksjon og utkasting.¹⁹

Etter tvangsfullføringsloven 13.08.1915 hører tvangsfullføring av dommer som gjelder eiendom under namsretten og *namsmannen*.

Overformynderi og vergemål

Forordning av 07.04.1619 og NL 3-20-1 bestemte at to borgere skulle være overformyndere i byene. De ble oppnevnt av magistraten som også hadde tilsyn med dem. Det var først i 1770-årene at det ved forskjellige reskript ble gitt retningslinjer for overformynderiet på landet. Lov av 1857, satt i verk fra utgangen av 1858, bestemte at ordningen med valgte overformyndere som i byene også skulle gjelde i landdistriktene. Da magistratsembetet ble opphevet fra 1. juli 1922, ble de oppgavene magistraten hadde hatt med overformyndersaker overført til skifteforvalteren. I Trondheim var det byfogden.

Ved lov av 06.06.1896, satt i verk fra 01.09.1900, ble det opprettet vergeråd som skulle ha tilsyn med vanstelte barn. Med Vergemålsloven av 22.04.1927 ble overformynderiet en kommunal institusjon. Loven gav kommunene adgang til å ansette fast formann i overformynderiet (§28).

Med loven av 1927 og senere tilføyelser i 1930-årene ble det mer og mer vanlig å oppnevne hjelpeverger i stedet for å umyndiggjøre personer. I dag forekommer umyndiggjøring meget sjelden.²⁰

ARKIVET OG KATALOGEN

Forarbeide

I november 1999 ble det nedsatt en komite som skulle komme med forslag til en samordning av de forskjellige arkiv som var gått under betegnelsen «Trondheim Byfogdarkiv». I komiteen satt Eilert Bjørkvik, Svein Carstens, Synnøve Rian og Kari Helgesen.

«Byarkivet» bestod av arkiver fra byfogd, byskriver, skattefogd, auksjonsforvalter, byrett og enkelte arkivstykker fra tidligere lensmenn og sorenskrivere i kommuner som i 1964 ble slått sammen med Trondheim. Harald Hals hadde tidligere laget en katalog over arkivalia fra rettergangsdelen fra de eldste tider og fram til ca. 1925. Denne og andre tidligere registrerte deler av arkivet, utført av Gunnar Løvås, Kristin Martinsen og Randi Leer skulle tas inn i sin rette sammenheng. Forestående avleveringer og ordningsprosjekt v/Kari Remset skulle innarbeides.

Konklusjonen på komiteens arbeid ble at man skulle ta utgangspunkt i Hals sin katalog og lage en enklere versjon hva merknader og informasjon angår. Den vanlige malen for sorenskriverarkiv ble lagt til grunn for registreringen. De gamle pakkene skulle beholdes og ikke legges i bokser eller ordnes på nytt med mindre de var så slitt at det var nødvendig, eller at ompakking måtte gjøres ut fra ordensmessige hensyn.

Hvilket elektronisk system som skulle brukes ble diskutert, og valget falt på Access. Forutsetningen var at programmet skulle gjøres tilgjengelig for alle, noe som i ettertid har vist seg ikke praktisk mulig. Årsaken til valget av Access var at det den gang ennå ikke var etablert noe eget katalogiseringsprogram på SAT's server, og at ASTA's fremtid syntes uviss. Gruppen var enig om at World var for tungt, og for dårlig egnet til konvertering til andre systemer.

Det var også enighet om at man i katalogen skulle holde seg til proveniensprinsippet – så langt mulig. Som nevnt kommer arkivsakene fra flere og skiftende arkivskapere, men av praktiske hensyn er seriene nummerert i kronologisk rekkefølge, og stilt opp i hyllene i samme rekkefølge. Databasen er imidlertid laget slik at man kan søke både på arkivnummer, oppgavetyper og proveniens.

Arkivet fyller til sammen på 503 hyllemeter. Databasen består av 6.560 poster fordelt på 170 serier. Den eldste protokollen, Pantebok 1 er fra 1670. Hele arkivet består av arkivalia fra mer enn 300 år.

Flere personer har vært engasjert med å punche inn lange serier.

Arkivet

Som tidligere nevnt var byskriveren fra embetet ble opprettet skriver for byfogden, og senere også for magistraten (By- og rådstueskriver.) Hans arbeid var sterkt knyttet til byfogdens arbeidsområde. Han førte rettsbøkene for underretten der byfogden var dommer, og senere for kriminaldommeren i perioden 1890-1920. Da en egen byrett ble opprettet i 1920, fortsatte byskriveren som justisskriver for byretten ved å føre forhørs- og meddomsrettsprotokollene og byrettsprotokollene. Byretten hadde sine egne journaler fra 1920, men byskriverens brev for byretten ble lenge ført inn i den samme kopiboken som byskriveren brukte til sine mange andre gjøremål.

Føring av protokollene til tinglysningsinstitusjonen ble tidlig lagt til byskriveren. Den eldste panteboken, fra 1670, er autorisert til byskriveren. Likeså i 1930. Noen er bare autorisert som pantebok for Trondheim.

Det ser ut til tinglysningen etter hvert ble løsrevet fra byfogden, men formelt må den ha sortert under byfogden som dommer på tinget så lenge eiendomstransaksjoner ble «lest på tinget». I nyere tid kan vi se at tinglysningsoppgavene skiftet tilhørighet flere ganger. Da byretten ble opprettet i 1920 ble «justisskriveroppgavene inntil videre» lagt til byskriveren, og der lå de til 1952. Byskriveren ble da knyttet til byretten, og tinglysningsoppgavene fulgte med byskriveren, men formelt må denne oppgaven fremdeles ha sortert under byfogden. Da byskriverembetet ble nedlagt i 1952 ble tinglysningen overført til byretten og sorterte under denne til 1966. Byskriverembetet ble gjenopprettet i 1964, men først fra 1966 ble det formalisert at tinglysningen skulle sortere under byskriveren. I 1989 ble byskriverembetet igjen nedlagt, og da ble tinglysningsvesenet lagt til byfogden.²¹

Fordi byfogd og byskrivers arbeid var så innvevd i hverandre, har vi valgt å katalogisere arkivet fram til 1952, da byskriverembetet ble nedlagt, under ett, «Trondheim byfogd og –skriver». Vi har også valgt å se kriminaldommeren som en «avdeling» hos byfogden i perioden 1890-1920. Straffesakene ble da pådømt av kriminaldommeren mens sivile rettssaker fremdeles lå til byfogden.

Fra 1920 fikk vi byretten som egen arkivskaper sammen med byskriveren. Fram til 1952 hadde vi altså «byrett og –skriver». (På samme måte som «byfogd og –skriver») Fra 1952 var arkivskaperen bare «byretten», (som også hadde tinglysning som sin oppgave)

Fra 1952 var det slutt på arkivskaperen «byfogd og –skriver». Det ble da bare «byfogden». Byfogden hadde da som sine viktigste oppgaver å ta seg av skifteforvaltningen samt fungere som notarius publicus og auksjonsforvalter.

Selv om tinglysningssoppgavene formelt ble tillagt byskriveren først i 1966,²² er det rimelig å anta at de i praksis lå til byskriveren fra embetet ble gjenopprettet i 1964. Det er også rimelig å anta at skriveren fra dette tidspunktet ikke lenger hadde skriveroppgaver hverken for byfogden eller byretten. Byskriveren var blitt en embetsmann med sitt eget arbeidsområde, tinglysningen. Protokollføringen for byfogden og byretten ble utført av underordnede tjenestemenn i institusjonene.

Proveniens

Hovedregelen for arkivering er at man skal følge proveniensprinsippet. Det vil si at arkivsaker fra forskjellige arkivskapere ikke skal blandes sammen. Ideelt sett burde vi ha én katalog for Trondheim byfogd og –skriver, én for Trondheim byfogd, én for Trondheim byskriver, én for Trondheim byrett osv. Når dette ikke har latt seg gjøre, kommer det av at oppgavene innefor disse forskjellige institusjonene har variert fra tid til tid. Både rettergang og for eksempel tinglysning har vært ivaretatt av forskjellige embeter, men Statsarkivet har arkivert de fleste serier i kronologisk rekkefølge. Dette er gjort av praktiske hensyn. Det går fram av katalogen hvilken arkivskaper som har produsert de forskjellige arkivsakene til enhver tid. Når for eksempel Trondheim fikk sin egen byrett, er dette ført opp i basen slik at det der går fram at rettssaker som før 1920 sorterte under byfogden, fra og med 1920 sorterer under byretten.

Når det gjelder saker under kapitlet Auksjon, finnes der både protokoller og dokumenter som er overført fra auksjonsdirektør, auksjonsforvalter og skattefogd. I byene kunne det være egen auksjonsdirektør eller byfogden kunne være auksjonsforvalter. Begge deler har vært tilfelle i Trondheim.

I 1821 ble det bestemt at det skulle være en egen skattefogd i Trondheim. Skattefogden fungerte i perioder som auksjonsforvalter. Også eksekusjonsprotokoller ble en periode ført av skattefogden. Fra 1904 til 1920 er eksekusjonsprotokollene autorisert til skattefogden. Fra lang tid tilbake har auksjons- og eksekusjonsprotokoller vært holdt samlet under byfogden etter at de ble avlevert til Statsarkivet. Den ordningen har vi fortsatt av hensyn til oversikt og praktisk bruk.

En annen type protokoller som også har vært plassert under byfogden i Trondheim, men som har byfogden som sekundær proveniens, er en del dødsfallprotokoller fra lensmenn. Da Trondheim fra 1964 ble slått sammen med Strinda, Byneset, Leinstrand og Tiller, fortsatte lensmennene i disse områdene sin virksomhet en tid etter sammenslutningen. De førte da også dødsfallprotokoller. Disse protokollene fra tidsrommet 1964 til 1974 ble, av praktiske hensyn, overført til Byfogden i Trondheim. Klæbu og Tiller hadde felles lensmann, og av den

grunn ble også dødsfallsprotokoller fra Klæbu, som fortsatte som egen kommune, overført til byfogden. Byfogden avleverte så protokoller fra tidligere lensmenn sammen med sitt eget arkivmateriale til Statsarkivet i Trondheim. Byfogden er da å betegne som sekundær arkivskaper, og av praktiske hensyn er de også her plassert sammen med tilsvarende protokoller fra Trondheim.

Definert som arkivskapere:

Med de forbehold som er nevnt ovenfor angående arkivskapere, primære og sekundære, blir følgende å betegne som arkivskapere i angitte tidsrom:

1660 – 1952: Byfogd og –skriver
(1890-1920 med en kriminaldommer)

1920 – 1952: Byrett og –skriver

1952 - 2003: Byrett

1952 - 2003: Byfogd

1964 – 1989: Byskriver

Arbeidsfordeling 1964 – 1989:

Byfogd: Skifte. Notarial. Vigel. Tvangsfullbyrdelse, (nam.)

Byskriver: Tinglysning samt skips- og handelsregister.

Byrett: Rettergang

Arbeidsfordeling 1989 – 2003:

Byfogd: Skifte. Tinglysning samt skips- og handelsregister. Notarial, vigsel og tvangsfullbyrdelse (nam)

Byrett: Rettergang

Fra 01.01.2003 ble Trondheim byrett og Trondheim byfogdembete regulert sammen til en domstol, Trondheim tingrett.

Tidligere kataloger:

Førstearkivar Harald Hals fullførte på 1980-tallet en katalog over rettergang hos Trondheim byfogd- og byskriverembete. Katalogen inneholder rettergang fra de eldste arkivene og fram til ca. 1925, inklusive perioden med kriminaldommer. Hver arkivserie er der utførlig beskrevet, og det henvises til denne katalogen for ytterligere opplysninger enn det som har fått plass her. Katalogen finnes i arkivet, og er gitt registreringsnummer 1Xa0007. I samme boks finnes kopier av selvstendige kataloger over kommisjoner som har hatt tilknytning til byfogden. Det gjelder Politikommisjonen, Gjeldskommisjonen, Forlikskommisjonen og Priseretten.

Katalog over Trondheim politikommisjon/politirett er skrevet av Kari Helgesen i 1996. En forordning av 1738 påla byfogden å ha oppsyn med at politiordningen ble etterlevd i byer som ikke hadde politimester. I perioden 1702-1750 var politimesterembetet i Trondheim nedlagt, så fra 1. sept. 1738 var byfogden å regne som politimester.

H. Hals har katalogisert arkivsakene etter Trondhjem gjeldskommisjon fra 1773 da det ble bestemt av stiftamtmanden at kommisjonen skulle møte i «Bye-Things-Rettens værelse» hver onsdag formiddag. Dommere i gjeldskommisjonen skulle være byfogden og en av rådmennene. Senere ble dommersammensetningen endret. Gjeldskommisjonen ble nedlagt i 1870, og domsmyndigheten i mindre gjeldssaker ble overført til forlikskommisjonen. Arkivsakene ble av byskriveren lagt sammen med forlikskommisjonssakene.

Forlikskommisjonen ble opprettet etter forordning av 10. juli 1795. Forliksprotokollene skulle autoriseres av stiftamtmanden og føres av byskriveren. Forlikskommisjonen hadde opprinnelig ingen dømmende myndighet. Det medførte at kommisjonen på begynnelsen av 1800-tallet henviste en del tvistemål om gjeldsbeløp på mindre enn 10 riksdaler til behandling i gjeldskommisjonen som kunne avsi dom. Ved lov av 8. mai 1869 fikk forlikskommisjonen domsmyndighet. Samme lov opphevet gjeldskommisjonene i Trondheim og Bergen. Ved lov av 6. aug. 1897, gjort gjeldende fra 1. januar 1898, opphørte byskriveren å føre forliksprotokollene, og forlikskommisjonen i Trondheim ble kommunal. Også arkivene etter forlikskommisjonen er katalogisert som egen institusjon av H. Hals.

Ved reglement om kaperfarten av 14. sept. 1807 ble det opprettet priserett i de fire stiftsbyene. Den skulle bestå av prisekommisæren, det vil si innrulleringssjefen, samt byfogden. Protokollene skulle føres av byskriveren. Noen egen protokoll for priseretten ble ikke tatt i bruk i Trondheim. Byskriveren førte priserettssakene inn i de vanlige

bytingsprotokollene. Saksvedleggene ble lagt blant bytingsrettens saksdokumenter i byskriverarkivet. Se katalogen av H. Hals.

Avleveringer

De eldste arkivene etter byfogden og byskriveren ble oppbevart i byens rådhus. Det gamle rådhuset brant ned i den store brannen i 1681, og en mengde arkivsaker gikk tapt. Nytt rådhus ble bygd i løpet av årene 1702-1705 på samme sted som det gamle hadde stått, på hjørnet av Kongens gate og Kjøpmannsgaten (nå i bruk som en del av folkebiblioteket.) Også brannen i 1708 gikk sterkt ut over rådhuset og arkivene.²³

Da Stiftsarkivet i Trondhjem (det senere Statsarkivet) åpnet i 1850, ble det gamle rådstuearkivet overført til arkivbygningen på Kristiansten. Før den tid var det foretatt flere avleveringer fra byskriveren til rådstuearkivet. Den eldste avleveringslisten er fra 1778. Det var senere avleveringer i 1828, 1835 og 1842.

Etter disse avleveringene har byskriver og byfogd avlevert til Statsarkivet flere ganger, i 1856, 1869, 1886, 1892, 1895, 1898, 1913, 1928, 1930, 1931, 1933, 1952, 1957, 1969, 1982, 1993, 1995, 1996, 1998 og 1999.

I Harald Hals sin katalog over Trondheim byskriver- og byfogdembeter er avleveringene fram til 1982 omtalt i detalj.

Katalogutskriften

Utskriften fra databasen er delt i 6 hovedkapitler:

1. Rettergang	108 sider
2. Tinglysing	17 ”
3. Skifte	50 ”
4. Overformynderi. Auksjon. Notarial	12 ”
5. Kontor. Råd og kommisjoner	13 ”
6. Utfyllende opplysninger	34 ”

Under «Utfyllende opplysninger» finnes opplysninger som det ikke er blitt plass til på hovedsidene i kapitlene 1-5. I hovedkapitlene er det i mer enn tusen poster angitt en U som viser til en kolonne for utfyllende opplysninger. Når U er angitt på overskriften av en serie, gjelder det hele serien. Opplysningene finnes bakerst i katalogen i arkivnumrenes rekkefølge

LISTE OVER BYFOGD OG BYSKRIVERE

ÅR	BYFOGD	ÅR	BYSKRIVER
		1639-1670:	Jacob Nilsen. Han søkte i 1663 om å få slippe å være bytingsskriver, men fortsette som byskriver. Denne stillingen fikk han stadfestelse på i 1669, og han skulle inneha stillingen til 02.10.1670. ²⁴
1659-1670:	Jacob Christensen er nevnt i kildene som byfogd. Han sluttet da han ble rådmann. ²⁵		
1670-1674:	Peder Pedersen. Avsatt på grunn av forseelser ²⁶	1670-1683:	Lars Rasch, byskriver.
1674-1688:	Christen Justensen		
1688:	Laurits Hansen Aldrop		Niels Thomesen Wisløf ²⁷ byskriver
1688-1711:	Svend Olsen Høysager	1705- 1716	Thomas Wisløf, byskriver
1712-1738:	Jens Hammer (byfogd og postmester) ²⁸		Jens Hveding, by- og rådstueskriver
1738-1747:	Byfogd Andreas Solberg. Suspendert i 1746 for «Overhørighet» og utilbørlig Forhold imod Stiftamtmanden”. (Supphellen: Stadsadministrasjon s. 144) Ble i 1747 kobberaksiseskriver ved bergverkene Nordenfjelds. (Fiskå s. 239)		
1747-1786:	Peder Bredal Møinichen. (Den første byfogd i Trondheim med juridisk eksamer)	1770-årene	Hans Wium, by- og rådstueskriver
1786-1806:	Thomas Henrich Møinichen (sønn til P.B. Møinichen)	1786-1806:	Assessor Gerhard Willemsen, by- og rådstueskriver samt notarius publicus

1809-1820:	Auditør Jonas Udbye, byfogd og auksjonsforvalter	1809-1812	Helm Gotthard Tommerup: by- og rådstueskriver samt notarius publicus.
		1813-1820:	Regimentskvartermester C. Falsen, by- og rådstueskriver samt notarius publicus
1824:	Carl Falsen, byfogd, by- og rådstueskriver samt notarius publicus	1824:	Carl Falsen, byfogd, by- og rådstueskriver samt notarius publicus
1826-1836:	Hans Severin Fûrst , Byfogd, By- og rådstueskriver samt notarius publicus	1826-1836:	Hans Severin Fûrst , byfogd, by- og rådstueskriver samt notarius publicus
1837-1840:	Niels Thrap Eilertsen, Byfogd og notarius publicus.		
1840-1848:	Henrik Lysholm (Borgermester 1448-1860. Direktør i Norges Bank 1848-1860)	1837-1847:	Ole Bye, by- og rådstueskriver
1849-1855:	Hans Gerhard Colbjørnsen Meldahl. (Justitiarius i Trondheim 1855, høyesterettsassessor 1859, høyesterettsjustitiarius 1874. Stortingsmann og statsråd.)	1847-1853:	Olaus Mahl, by- og rådstueskriver
1856-1859:	Samuel Severin Bætzmann. (Ordfører, stortingsmann 1854-1858).	1853-1876	Even Soelberg, by- og rådstueskriver
1860-1875:	Ludvig Johan Carl Manthey	1876-1896	Edvard Christie, by- og rådstueskriver
1876-1877:	Ole Jørgen Richter. (Statsminister i Stockholm 1884.)		
1877-1898:	Johan Frode Petersen	1896-1914	Arne August Bang, by- og rådstueskriver
1899-1904:	Frederik Valdemar Nicolai Beichmann (Justitiarius i Trondheim overrett 1904-1927)		
1904-1910:	Immanuel Riddervold Smith (senere sorenskriver i Orkdal)		
1911-1919:	Hans Jensen Blom Flock (Justitiarius i Trondheim byrett 1920-1936)	1914-1920	Carl Gustav Flood, by- og rådstueskriver
1920-1935:	Johan Henrik Rusing Løcke	1920-1945	Oscar Pfaff, byskriver
1936-1943	Ruth Sørensen Bie		

1943-1945:	Carl Nerva Eide Jacobsen, konstituert byfogd		
1946	Ruth Sørensen Bie		
1946- 1953	Ludvig Neumann Fjærli	1945-1951	Leif Rønning, konstituert byskriver. Byskriverembetet nedlagt fra 1952
1953- 1965	Arne Braaten Aslaksrud	1964-1968	Leif Rønning, byskriver
1965-1967	Mats Stensrud. (Lagmann 1967-75)		
1968-1980:	Arvid Graff Dahle	1968-1975	Jens Andreas Dahle, byskriver
1980-1989	Inger Størseth	1976-1986	Kjell Helgeby, byskriver
		1986-1989:	Jan Ivar Larsen, byskriver
1989-1992:	Jan I. Larsen, førstebyfogd. Per J. Hammer, byfogd		Byskriverembetet nedlagt fra 1990
1992-	Knut Almaas, førstebyfogd. Per J. Hammer, byfogd		

Listen er satt opp ved hjelp av diverse oversikter over embetsmenn samt statskalendere. Da en del statskalendere mangler, er det noe usikkerhet mht. nøyaktige tidspunkt for tilsetting og avgang.

LITTERATUR

- Berg, Henry: *Trondheim før Cicignon*, 1951.
- Berg, Henry: «Trondhjems bys budsjett 1683-1752» i *Trondhjems historiske forenings skrifter*, Trondheim, 1948
- Bull, Ida: *Katalog over Trondheim magistrat*, Statsarkivet i Trondheim 1998.
- Dahl, Svein Tore: *Embetsmenn i Midt-Norge i tiden 1660-1700*, Trondheim 1999.
- Ericson Birgitta (prosjektleder): «Statsadministrasjonen i Norden på 1700-talet». Universitetsforlaget 1982.
- Fiskaa, Haakon M.: *Gjaldker og byfogd, historikk og biografi 1125-1975.*, Oslo 1980
- Håndbok for Riksarkivet*, red: Knut Johannessen, Ole Kolsrud, Dag Mangset, Oslo 1992.
- Kiil, Alf: *Arkivkunnskap; Statsarkiva*, Universitetsforlaget 1969.
- Lysaker, Trygve: 1997: *Trondheim stift og Nidaros bispedømme 1. Reformasjon og enevelde 1537-1804*. Trondheim.
- Lyseth, Reidar i Christensen, Håkon Odd (red.): *Trondheim bys historie*, supplementsbind, Trondheim 1973
- Nagel, Anne Hilde: Styringsapparatet i Norge på 1700-tallet, i *Administrasjonen i Norden på 1700-tallet.*. Universitetsforlaget, 1985
- Nissen, Gunnar: *Trekk av norsk strafferettspleie i tidsrommet 1700-1842*. DKNVS skrifter 1976, nr. 7.
- Norsk Historisk Leksikon*
- NRR. Norske Riksregistrarer.*
- Næss, Hovland, Grønli, Baldersheim, Danielsen: *Folkestyre i by og bygd – Norske kommuner gjennom 150 år* . Universitetsforlaget 1987.
- Salomonsens leksikon*, Kbh. 1893-1911.
- Sandnes, Jørn: *Kniven, ølet og æren. Kriminalitet og samfunn i Norge på 15- og 1600-tallet*. 1990.
- Sogner, Bjørn: *Trondheim bys historie*, b. II. 1962.
- Supphellen, Steinar,: *Trondheim politimesterembete under eineveldet 1686-1814*. Trondheim, 1986
- Supphellen, Steinar: «Byadministrasjon i Noreg på 1700-talet» i *Statsadministrasjon i Norden på 1700-talet*, Universitetsforlaget 1982.
- Supphellen, Steinar: *Trondheims historie 997-1997*, b. 2, Universitetsforlaget 1997.
- Taranger, Absalon: *Trondheimens forfatningshistorie*, DKNVS skrifter 1929, nr. 5. Trondheim, 1929.
- Thaulow, Christian: *Personalhistorie for Trondheim by og omegn*. *Tidskrift for den norske personalhistorie*. Trondheim 1919.

NOTER

¹ Norsk Historisk Leksikon

² Bull, Ida, 1998: 5 ff.

³ Kiil, Alf, 1969: 135.

⁴ Supphellen, Steinar, 1997: 370.

⁵ NOU Distriktsrettene – herreds- og byrettene i framtida, vedlegg 1, ”Herreds- og byrettenes organisatoriske utvikling” av Kristian Bloch: 169.

⁶ Supphellen, 1982: 126.

⁷ Dahl, Svein Tore, 1999:

⁸ Dahl, Svein Tore, 1999:

⁹ Dahl, Svein Tore, 1999: 47.

¹⁰ Lyseth, Reidar, 1973: 351 f.

¹¹ Norsk Historisk Leksikon.

¹² Supphellen, Steinar, 1997: 127.

¹³ Norsk Historisk Leksikon

¹⁴ Kiil: 116.

¹⁵ Supphellen, Steinar, 1997: 307, note 3.

¹⁶ Kiil, Alf, 1969: 113.

¹⁷ Kiil: 113 f.

¹⁸ Kiil: 159.

¹⁹ Kiil: 109 f.

²⁰ Opplyst av Fredrik Holst, formann i Trondheim overformynderi 1993-1999.

²¹ Statskalendre av flere årganger.

²² Se statskalenderen 1966.

²³ Bull, Ida, 1998: 8

²⁴ Dahl, Svein Tore, 1999: 50.

²⁵ Dahl, Svein Tore, 1999: 44 (note 4)

²⁶ Sm. sted.

²⁷ Hals, Harald, Arkivkatalog over Trondheim byskriver- og byfogdembeter: Bytingsprotokoller.

²⁸ Fiskaa, Haakon M., 1980: 239.

Trondheim, februar 2004

Kari Helgesen